

Izvorni znanstveni rad

UDK: 821.163.42.09Vraz, S.:82.02Romantizam 821.163.42(091)“18”:929Vraz, S.

<https://doi.org/10.17234/9789533792958.11>

Suzana Coha

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

scoha@ffzg.unizg.hr

O ROMANTIZMU STANKA VRAZA ILI O RAZDVAJANJU NERAZDVOJIVOGA¹

Sažetak

U radu se analiziraju i interpretiraju (auto)biografske reprezentacije Stanka Vraza kao *izrazitoga romantika* (A. Barac), s jedne strane, te Vrazova poetika, s druge. Uočava se kako je Vraz u vlastitim književnim i neknjiževnim tekstovima dao poticaje za oblikovanje svoje figure kao primjerne figure romantičarskoga pjesnika, na što se nastavila i što je dodatno nadogradila hrvatska književna historiografija u kojoj se on prikazuje kao vedri melankolik, pesimistični optimist, realni sanjar, nepraktični, ali neumorni i uspješni agitator, marljivi talent ili esencijalni pjesnik i (kulturno, ali i politički angažirani) trudbenik u jednome. Instalirajući ga kao kompleksnoga i proturječnoga (romantičarskog) junaka, karizmatičnoga i omiljenoga, ali i isključenoga i marginaliziranoga, osamljenoga asketa i introverta, genija, s crtama dendija i boema te prvoga profesionalnoga hrvatskog književnika i književnoga kritičara koji je književnost iz sfere

1 Ovaj rad nastao je u okviru institucionalnoga istraživačkog projekta *Javni, privatni i tajni hrvatski u 19. stoljeću* (JAPTH-19) Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koji financira Europska unija – NextGenerationEU.

nadahnuća i poziva *zbog* i *za* koje se živi izmjestio (i) u sferu rada i zanimanja *od* kojih se živi, hrvatska književna povijest se, prema teoriji Jeromea J. McGanna, potvrdila kao mehanizam perpetuiranja i reificiranja temeljnih romantičarskih (auto)predodžbi. Uz to, autobiografski i književnohistoriografski modusi oblikovanja Vrazove osobnosti i ocjene njegova stvaralaštva, kao i samo to stvaralaštvo, mogu se čitati i kao indikativni za analiziranje i interpretiranje znakovitih odlika njegova književnog i kulturnog djelovanja te položaja njegove književnosti u odgovarajućim joj suvremenim poetičkim i političkim kontekstima, ali i u paradigmi povijesti hrvatske književnosti. Na temelju analiziranoga sadržaja zaključuje se da je romantizam nepobitna činjenica hrvatske književnosti i književne kulture, ali i diskurzivni konstrukt njih samih i njihove historiografije, koja je romantičarsko nasljeđe prihvatila kao dio vlastite neutralne metodologije na kojoj je i sama (iz)gradila svoj moderni identitet.

Ključne riječi: Stanko Vraz, romantizam, hrvatski narodni preporod, književna povijest, (anti)moderni subjekt, dendi, boem, genij, modernizacija, estetika, politika

Izraziti romantik

Od ranih panoramskih pregleda preporodne i hrvatske književnosti uopće (Milčetić 1878; Šurmin 1898: 169–171; 1904: 29–34) kao i biografskih prikaza posvećenih Stanku Vrazu (M.[arković] 1880; Drechsler [Vodnik] 1909), taj se pisac spominje kao prvi hrvatski profesionalni književnik i kritičar te kao izniman lirski pjesnik, a status najistaknutijega preporodnog autora uz Ivana Mažuranića i Petra Preradovića početkom 20. stoljeća potvrđen mu je i u inozemnoj recepciji (Zdziechowski 1902). Takve su se ocjene Vrazova stvaralaštva i njegove uloge u hrvatskoj književnosti nastavile tijekom 20. stoljeća (usp. npr. Barac 1954: 223–245; Šicel 1966: 26–28; Živančević 1975: 90–101;

Tomasović 1988: 77–82) pa i u novome tisućljeću (usp. Jelčić [prir.] 2002: 178–180; Brešić 2019: 45; 47; 56–57; 180–181), pri čemu se njegova figura ustoličila kao primjer *izrazitoga romantika*, kako ga je nazvao Antun Barac u kapitalnoj knjizi *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije* (Barac 1954: 227), koja se, određujući perspektive moderne hrvatske književne historiografije, poglavito njezina dijela posvećenoga devetnaestostoljetnom odvjetku tzv. novije hrvatske književnosti, među ostalim potvrdila kao temeljno ishodište (re)interpretacija preporodne poetike kao manje ili više romantičarske (usp. Coha 2015: 47–56). Govoreći pak o romantizmu hrvatske književnosti, književna historiografija ga redovito omjerava o, kako se shvaćaju, *ogledne* ili *egzemplarne* modele toga književnopovijesnog pravca u kanonskim europskim književnostima (usp. Coha 2015: 44–61). Osim toga, pored razlika u značenjima koja im se pripisuju, termine romantizam i romantičarsko te romantika i romantičko miješa se i s pojmovima romantičnost i romantično ili konotacijama koje se vezuju uz njih (usp. npr. Sertić 1979: 109–110), za što su ilustrativne upravo i diskurzivne strategije kreiranja Vrazova lika i djela.

„Prvim lirikom hrvatskim“, „*po zvanju [...] jedini[m]*“ i „*ujedno najplodniji[m] književnik[om]*“ svoje „dobe“; „čisti[m] lirik[om]“; „pravi[m] pravcati[m] pjesnik[om]“; jednim „od najvećih hrvatskih ljubavnih pjesnika“; *velikom i nježnom „pjesničk[om] duš[om]“*; „*prvi[m] satirik[om] i kritik[om] hrvatski[m]*“ koji je stajao „*na visini europskog literata*“ Vraza je proglasio još Ivan Milčetić u pionirskoj hrvatskoj sintezi preporodne književnosti *Hrvati od Gaja do godine 1848.* (usp. Milčetić 1878: 47–52). Nadahnućima njegova književnog habitusa Milčetić je odredio „zapadni romanticizam“ te „narodn[u] pjesm[u]“ (Milčetić 1878: 49), u čemu se uočava opozicija koju su podrazumijevali i sami sudionici hrvatskoga narodnog preporoda, primjerice Bogoslav Šulek koji u jednome nastavku teksta „Pogled na lëtošnje proizvode naše književnosti“ objavljivanome u *Danici horvatskoj, slavonskoj i dalmatinskoj* 1846. godine, konstatira kako se među „našimi pëšnici“ zametnuo „boj“ jer „jedni slëde romantike zapada i Dubrovnika“, dok se drugi „därže narodnih pësamah“ (Šulek 1846: 90). U istome ključu pojmove romantika i narodna poezija sup(r)o(t)stavlja i Vraz, u tekstu koji je u hrvatskoj književnoj povijesti poznat po naslovu „O Dubrovčanima“, a koji je objavljen u *Kolu* 1847. u nastavku priloga „Prijateljski dopisi

ćirilskimi i latinskimi pismeni medju Vukom Stefanov. Karadžićem i Věkoslavom Babukićem. (Objavljuje prof. V. Babukić), s naslovom „Dodatak uredništva“. U njemu Vraz, govoreći o dubrovačkoj književnosti 16. i 17. stoljeća, ustvrđuje da su na nju utjecali „plodovi romantičke poesie taljanske, koja je onda već dovàršivala zlatni svoj vèk“, a ne „nar.[odna] pèsm[a]“ ([Vraz] 1847: 81). U kasnijim konceptualizacijama u hrvatskoj književnoj historiografiji i kulturi korpus usmene književnosti koji označava termin *narodna pjesma* što ga koriste i Šulek i Vraz i Milčetić, shvaćajući ga u smislu njegove etnokulturne specifičnosti i u opreci prema europskim klasicima, postat će skupa sa sveukupnom tradicijskom pučkom kulturom, kao što je i u širemu književnopovijesnom kontekstu (usp. npr. Blanning 2012: 146–153), jedna od najisticanijih oznaka romantizma (usp. npr. Barac 1954: 155; Sertić 1973: 116; 118; 121; 1979: 96; 98; 104–105; Bobinac 2012: 176; 179; 188). A kao i ugledanje na usmenu književnost, tako su i druge odlike što ih Vrazu pripisuju opisi njegove osobe te njegova djelovanja kao i ocjene njegove ostavštine, konstitutivni elementi idealnotipskih predodžbi romantizma.

Tako npr. naglašavanje Vrazova primarnoga pjesničkog, poglavito lirskoga profila korespondira s kulturnim romantičarskim statusom toga žanra, uz koji se od samih njegovih začetaka u drevnim kulturama, a s posebnim iktusima u romantizmu, veže i muzikalnost (usp. npr. Sertić 1973: 121; 1979: 109; Bobinac 2012: 177–194) kojom se Vraz, kako će naglasiti npr. Franjo Marković, isticao i neovisno o književnosti: „U prijateljskom krugu rado bi pjevao, vješt pievu i fruli, osobita glasbena dara, te bi napjeve, čim bi ih čuo, zapamtio i za nuždu znao napisati, premda nije bio u tom izučen“, dok je npr. u domu liječnika Josipa Ljudevita Kriegera, jednome od poznatih okupljališta kulturnih elita za vrijeme preporoda, u Jurjevskoj ulici u Zagrebu, „znao mnoge i mnoge večernje ure sjetno i tiho slušati glasoviranje dražestne kćeri domaćinove“ koja bi „rado izvodila na prošnju pjesnikovu omiljele mu glasbotvore“, a on bi „zanesen ljubitelj glasbe, tražio i nalazio [...] njeke umirbe u miloglasju izvirućem izpod vještih ruku gospodjice“ (M.[arković] 1880: XXVII; LVIII).

Akcentuiranje toga da je Vraz bio „pravi pravcati pjesnik“ (Milčetić 1878: 49) implicira ideje „originalnog stvaranja“, „inovativnost[i] i subjektivnost[i]“ (Bobinac 2012: 15; 64; [174], usp. npr. i Sertić 1973:

116; 1979: 96), odnosno predodžbe *genija* formativne za romantizam (usp. npr. Sertić 1973: 118–119; 1979: 98–99; Oraić Tolić 2005: 90–91; Blanning 2012: 41–47; Bobinac 2012: 43; 89–90; 92–93; 167; 176). Sastavni je dio tih predodžbi i slika Vraza kao „velike pjesničke duše“ (Milčetić 1878: 50) koja asocira na pojam Schillerove *lijepo duše* (usp. Oraić Tolić 2005: 91) te uopće na vizije romantizma u povezanosti s *poetskim* (kao esencijom *pjesničkoga*) te s *intuitivnim, spontanim*, „slobodom individualnoga“, *dubokim emotivnim stanjima, vlastitom prirodom, subjektivnošću, unutaršnjim svijetom*, „iskrenim osjećajima“, *srcem, maštom i imaginacijom* (Bobinac 2012: 8; 13; 15; 22; 43–45; 64; 69; 89; 92; 95; 167, usp. i Sertić 1973: 116; 118–120; 1979: 96; 99–100) kao fenomenima koji se percipiraju imanentnima „nutrin[i] Duše“ koja je činila „srž interesa romantičara“ (Blanning 2012: 12). Milčetićevo apostrofiranje Vraza kao *prvoga hrvatskog satirika i kritika* koji je u „rezkoj satiri“ *šibao „mane“ svojih „suvremenika“* (Milčetić 1878: 51–52) ili, reći će kasnije Marković, „protivštini svojoj davao oduška samo u satiričkih epigramih“ (M.[arković] 1880: XIX) uklapa se pak u shvaćanje romantizma kao *oprečnoga uskogrudnome, banalnom, prozaičnom i sitničavom* (usp. Bobinac 2012: 13) ili kao otpora spram „lažnog i često licemjerno morala građanstva“ (Sertić 1973: 122, usp. i Sertić 1979: 96).

Kao i Milčetić, i Marković podcrtava Vrazovu apsolutnu predanost poeziji u najiskonskijem smislu navodeći kako je bio „sav svoj viek čisti književnik, pjesnik“ (M.[arković] 1880: V). K tome, žanr opsežne biografije dopušta Markoviću da Vraza sukladno (romantičarskoj) tezi o književnosti kao izravnome *izražaju pjesnikove „ličnosti“* (Sertić 1973: 119, usp. i Sertić 1979: 100) detaljnije prikaže i kao *paradigmatskoga romantičkog pisca i čovjeka uopće*, odnosno kao pojedinca određenoga u prvome redu stanjima „osjećajnosti, sentimentalnosti, [...], zaljubljenosti, maštanja, zanesenosti, nepraktičnosti, melankolije“ te odmakom od „svakodnevnoga, razumnog, razboritog, praktičnog, objektivnog“ (Bobinac 2012: 13, usp. npr. i Sertić 1973: 118–120; 1979: 99–100; 102; 105). U skladu s (romantičarskim) zahtjevima da književnost bude odraz „vlastito[ga] iskustv[a] pjesnika, tako reći [!] pjesnikova autobiografska ispovijed“ (Sertić 1973: 120; 1979: 102), Marković npr. bilježi da je Vraz pisao u „plamu [...] ljubavi“ ili da se, dok su se njegovi prijatelji bavili lovom, on i u „lovu mjesto puškom bavio pisanjem prvih pjesmica na slavu one Samoborske [!] krasotice“ (M.[arković] 1880:

XIV), što je ujedno i primjer romantizmu svojstvenoga tumačenja djelovanja *stvaralačkoga genija*, nošenoga „osjećajima i strastima“ (Bobinac 2012: 93), *inspiracijom* i *spontano* (usp. Oraić Tolić 2005: 90–91). Izravnu biografsku poveznicu između Vrazove ljubavi, njezine udaje za drugoga i prerane joj smrti, što su također romantičarski motivi *par excellence* (usp. npr. Bobinac 2012: 273–278), te romantičnosti njegove poezije povlači i Branko Vodnik konstatirajući da se „ljubav prema samoborskoj krasotici ne bi ni odrazila tako duboko“ u njegovoj „poeziji, te se od nje i ne otkida, da je nije sâm ovaj događaj [tj. udaja] i prerana smrt Ljubice učinila takodjer pjesničkom i romantičkom“ (Drechsler 1909: 47).

Prema detaljima kojima, pozivajući se na svjedočenja njegovih suvremenika, poglavito Ljudevita Farkaša Vukotinovića i Vjekoslava Štauđuara, Marković slika Vrazovu pojavu, koja će se urezati i u kasniju hrvatsku književnopovijesnu literaturu, on je bio nepragmatičan, hipersenzibilan i unekoliko distanciran od društva, kojemu je po svojoj načitanosti, širokoj kulturi, profinjenome estetskom ukusu, umjetničkome nervu i nekonformizmu, pa i autoritetu što ga je zahvaljujući tim vrlinama stekao, bio i superioran, no u kojemu je, zbog svojih nekonfliktnih i ugodnih manira, bio i prihvaćan, štoviše omiljen, među ostalim i zbog privlačne vanjštine koja je odražavala njegovu (*romantičnu*) nutrinu, kao i zbog duhovitosti, emotivne nepatvorenosti i neposrednosti:

[...] pogled mu otvoren i ljubezan, kosa crnomanjasta; nosio je punu kratku bradu, odievao se u surku. Bio je ćudi blage i skromne: stalan u osvjedočenju svom, mirno bi kazao svoje mnijenje, ali se neupuštao u svadju. [...] Iz početka, kad je došao u Hrvatsku, mnogo su mu u veselih društvi dodijavali, što se nije htio prilagoditi običaju široke volje; ali ostajući stalan, prisili druge štovati njegovu [!] značajnu treznoću. [...] U druženju bijaše čovjek bez laske i udvaranja, ponašanjem suhoparan, ali uza svu osbiljnost velik šalivdžija među znanci. (M.[arković] 1880: XXVII)

Androgini moderni (anti)subjekt

Kao što signalizira i potonji citat, Vraza se prezentira kao androginoga modernog (anti)subjekta koji je s prepoznatljivim značajkama „mušk[og]la ideološk[og]la odijela“, riječima Dubravke Oraić Tolić, mijesao *ženske detalje* izvodeći „autohtonu unutarnju samokritiku moderne kulture“, figurirajući kao „protusubjekt i protuapsolut građanskomu racionalističkom pojedincu, nositelj pripovijesti o veličini i sjaju umjetnosti – sam umjetnik, rodno ambivalentan iracionalni protugrađanin i protuindividuum“ (Oraić Tolić 2005: 89). S jedne strane, resile su ga osobine koje je središnja linija moderne kulture poimala kao primjerne kvalitete i odrednice maskulinoga identiteta (*racionalnost; logos; um; intelektualnost; kultura; duh; apolonsko; subjekt; original; rad; autonomija; pojedinac; proizvodnja* i sl., usp. Oraić Tolić 2005: 87–88), čemu je u prilog išlo i to da je bio „u svem umjeren“ te je „živio [...] sasvim prema svojem imetku, jako štedljiv i gospodar, uza svu genijalnost svoju u svem redan, i u vanjštini svojoj pristojan“ (M.[arković] 1880: XXVII). Kako navodi Marković, uvijek „je izlazio o svom oskudnom a poštenom grošu, nikad nedosadjivao nikomu za novce“, a govor „mu je bio uvijek miran, bez strasti; nikad kletve, nikad ružne ni nepristojne ni srdite rieči“ (M.[arković] 1880: XXVII; XXVIII).

Usporedo s navedenim, književnohistoriografski prikazi Vrazov identitet oblikuju i izdvajajući njegove manje reprezentativne uzorne (stereotipne) *muške* crte u amalgamiranju sa stereotipima standardizirane *femininosti* (npr. *iracionalnost; emocionalnost; priroda; pojedinačno; tijelo; dio; fragmentarnost; umjetnost; poezija; igra; apolitičnost; estetika; pasivnost; nemoć/slabost; privatno; privrženost; zajednica; dom*, Oraić Tolić 2005: 87–88). Za njegovu fizionomiju znakovito je već i to što ju se ističe usprkos načelnoj književnopovijesnoj irelevantnosti. K tome, prikazuje ju se i kao neobičnu, u smislu da ne odražava demonstraciju moći i iskustva, kakva određuje klasične predodžbe markantne i dominantne maskuliniteti. Iako zbog svoje (nacionalno)romantičarski signifikantne iskonske vitalnosti i impozantnosti te etničke reprezentativnosti, i sama manifestacija tako shvaćene maskuliniteti, Vrazova snaga ipak izlazi iz okvira arhetipskoga virilnog identiteta svojom diskretnošću, podcrtana suptilnom ljepotom, nevinošću, elegancijom i profinjenošću: „[...] visoka stasa, tanak ali koščat, jakih prsiju; lice mu uzor liepa slovenskoga tipa, krv i mlieko, nepokvarena mladot-

na zdravlja“ (M.[arković] 1880: XXVI). Takav heterogeni subjekt u značajnoj je mjeri natrunjen dekadentnom *sjetnošću* „pjesnika ‘razderana srda’, kako se je on ono doba običavao medju pouzdanima zvati: le déchiré“ (usp. M.[arković] 1880: LVIII–LIX), što ga još više pomiče prema sociokulturno konstruiranim femininim atributima. U skladu su s (pozitivno konotiranim) *tipičnim* aspektima tih atributa i njegova (navodna) apolitičnost te posvemašnji nepragmatičan samoprijegor i nesebičnost u odnosu spram bližnjih, argumentirani time da se „[u]stmeno i osobno nije [...] pačao u političku borbu“ ili time što je bio „posve nepraktičan, skroz idealan, plemenit; nije mario ništa za okolnosti, ni za sebe, ma neimao sutra kruha“, dok je spram obitelji bio iznimno privržen i požrtvovan: „[...] baštinu svoju na otčevini rukovao je uvijek s plemenitim obzirom na braću i sestru, i nije se njom, radi njih, htio pomoći ni u stisci“ (M.[arković] 1880: XXVII). Njegove tankočutnost, zanesenjaštvo i altruizam Vodnik eksplicitno proglašava kompatibilnima sa *ženskim* obličjem, navodeći da je bio „idealista bez ikakvih hipokritičkih crta, čovjek mekote i nježnosti, osjetljiv, predan srcu, kako su mu i crte lica mekane i ženske, pjesnik čuvstva i čeznuća“ (Drechsler 1909: 59). U horizontu koji potvrđuje *netipičnu* maskulinost kontaminiranu znatnim primjesama femininosti prikazuju se i Vrazovi socijalni kontakti, u kojima je bio povučen, ali među poznatijima izrazito neposredan i srdačan. Uz sve ostalo, osobito mu je drago bilo žensko društvo te se nerijetko i sam ponašao onako kako se očekivalo od žena (*ljubazno, čuvstveno, iskreno, stidljivo, spontano, čedno, platonski, nježno*): „U pouzdanijem razgovoru veoma ljubezan i čuvstven, te bi cielo svoje žarko srdce raztvareo, bijaše u veliku društvu neokretan, šutljiv. [...] Ljubio je gospojinsko društvo, rado je plesao; prama poznatim gospojam bio je vrlo ljubezan, ali i čedan, platonik; prema domaćim nješto slobodnije-ga ponašanja ljudem bio je nježan i čedan kao djevojka“ (M.[arković] 1880: XXVII–XXVIII). Prema Vodniku, „ženske crte njegova značaja“ posebno su dolazile do izražaja kad je bio bolestan, kada bi redovito nalazio pomoć u „nježnoj ženskoj ruci“, pa ga je njegovao niz njegovih znanica, korespondentica, posestrima (usp. Drechsler 1909: 183–184).

Politika i književnost

Iako su predodžbe Vraza u hrvatskoj književnoj historiografiji uvelike odredile tvrdnje po kojima se nije „politikom bavio“ i da ga kod „javnih agitacija [...] nije bilo naći“ (Milčetić 1878: 49), što podupire registar otklona od podrazumijevanih *standardnih* maskulinih osobina, u njegovoj se biografiji mogu pronaći epizode iz kojih je moguće zaključiti da mu izravan politički angažman i(li) izrazita svijest o važnosti takvoga angažmana nisu bili strani. Čita se to primjerice iz podataka o tome da je početkom 1840-ih bio pozvan u Graz na istragu, pod optužbom da je za svojega „puta po Kranjskoj, Koruškoj i Štajerskoj *bunio*“, da je „došao [...] preko granice amo, da pribavlja pristaša dižućemu se ilirstvu“ (M.[arković] 1880: XLVIII). U Zagreb se s toga puta vratio kao „apostol narodne ideje, vedra čela, blažena duha, pun uvjerenja, da je vršio svetu narodnu misiju“ (Drechsler 1909: 80), dok je na njega, kako je pisao u pismu posestrimi Dragojli Štauduar, pazio „nesamo Štajer nego čitav ‘Innerösterreich’; u Cjelovcu su dva bogoslova pred policiju zvali i iztraživali, da li s njim stoje u pismenom savezu; ravnatelj bogoslovije Ljubljanske [!] zapovieda pitomcem, da svaki list, koji bi im od Vraza stigao, njemu izruče itd.“ (M.[arković] 1880: XLVIII, usp. i Drechsler 1909: 85). Godine 1845, dok je izbivao iz Hrvatske kako bi usprkos cenzuri tiskao zbirku *Gusle i tambura*, koja je i izašla u Pragu, uznemirila ga je vijest o krvoproliću na Markovu trgu, pa je Ivanu Kukuljeviću Sakcinskome uputio politički vrlo nastrojene, pronicljive i angažirane retke:

[...] „pali smo, pali, duboko smo pali“. „Svaki razborit domorodac [...] s kojim se sastadoh u Beču i Požunu, hvali tebe i tvoje govore na saboru, nu zajedno i svaki uvidja, da si ti žalibože clamans in deserto, te se tuži na servilizam i malodušnost ostalih gotovo svih članova domorodnih sabora sadašnjeg. Dapače priznaju naši bečki i požunski domorodci, da su se magjaroni bolje i muževnije vladali nego li tako zvani [!] domorodci ilirski“. (M.[arković] 1880: LXII)

Nadalje Vraz, nastojeći „u svakoj prigodi služiti domorodnoj stvari po mogućnosti svojoj, svjetuje na njeke predloge saboru glede prosvjete, poimence: kako bi se u svakoj župi pučka škola uvela, kako bi se ‘Matići’ i ostalim književnim zavodom potvrda kraljeva zatražila a pomoć

sabornikâ pružala, kako bi se narodni muzej utemeljio te u obće kako bi se napredkom prosvjete liečile ljute rane državnoga života Hrvatske“ (M.[arković] 1880: LXII).

Prema Markoviću, godine 1848. i 1849. Vraz je pratio „svom dušom razvitak političkih sgoda, pače, premda nevičan pačat se sam u politički rad, sudjeluje i u njem, gdje ga zove potreba“ (M.[arković] 1880: LXV). Godine 1848. otputovao je na Slavenski kongres u Prag, otkuda se vratio uslijed revolucionarnih nemira koji su tamo izbili, a potom je, uoči pohoda hrvatske vojske na Mađarsku, u stilu preporodu svojstvene romantičarske fascinacije (auto)egzotičnim pisao češkome preporoditelju Karelu Jaromíru Erbenu, s kojim je i inače bio u kontaktu, o pripremama krajiških postrojbi:

Sad dolaze [...] čete gorostasnih sinova s planina zabitnih, koje nas razstavljaju od braće dalmatinskih Hrvata, Ličani i Otočani. Srdce čovjeku igra gledajući te krasne planinčane, tu jezgru ju-načke naše granice hrvatske. Kolika ima tu snaga i čilost, kolika odvažnost, koja se očituje iz njihova pogleda i svijuh kretnja ti-ela, koliko mužanstvo po tielu i duhu u tih sinovih krša i naravi, te što naš soko Preradović pjeva o Hrvatuu Dalmatinu, valja i o njih. (M.[arković] 1880: LXVI)

Kada su hrvatske čete već prešle granicu s Mađarskom, Vraz je, usprkos tome što je bio ozbiljno bolestan, služio „u narodnoj gardi zagrebačkoj [...] na straži, na noćnih patrolah, na vježbah“ (M.[arković] 1880: LXVI). I u to vrijeme dopisivao se s jednom od svojih korespondentica, kojoj je, budući da je boravila u Sloveniji, među ostalim prenosio „istinite viesti o hrvatskom ratu iz zagrebačkih novina“, te joj je s naročitim ushitom pisao o banu Josipu Jelačiću: „[...] ‘ti ćeš se [...] zaljubiti u našega genijalnoga bana, što ja hajde dopuštam tvomu srdcu, uza svu moju afrikansku ćud. Ta on je u svih svojih djelih genij, koji zaslužuje ne samo ljubav svih dama nego i počitanje ciele Europe. Bog ovjenčao uspjehom njegove trude““ (M.[arković] 1880: LXVI–LXVII).

Uskoro, posljednji put u svojemuu životu, otputovao je Vraz na još jedan „narodno-agitatorski put“, u Sloveniju, „da bude u neposrednom doticaju sa slovenskim rodoljubima, da se s njima porazgovori, što bi valjalo učiniti, da Slovenci odbiju od sebe pogibao i spase svoje narodno biće“ (Drechsler 1909: 169). Ove crtice iz Vrazovaa života ukazuju na

to da je, shvaćan kao romantičar (ili *romantik*), pripadao i onim predstavnicima romantičarske kulture zbog kojih se ne bi mogla braniti teza da ona „nema političkih obilježja“ (Blanning 2012: 70). Takvih je, usput rečeno, bilo i u njemačkome, engleskome, francuskome, talijanskome, poljskome, ruskome te u američkome romantizmu koji se drže reprezentativnima za europski i širi kontekst tzv. zapadnoga kruga (usp. npr. Bobinac 2012: 96–144), a s kojima se hrvatska književnost 1830-ih i 1840-ih rjeđe dovodi u analogije nego s češkom, slovačkom ili južnoslavenskim kulturama na koje je, upravo zbog svoje specifične političke angažiranosti, bila i očiglednije izravno upućena.

Slijedom Markovićeve interpretacije, zbog posvećenosti vlastitim književnim i nacionalnoidentifikacijskim ciljevima i strategijama Vraz se borio i sam protiv sebe pa je, premda mu je „dopisivanje“ bilo „jako mučan posao“, ipak „veoma razgranjenu, upravo ogromnu korespondenciju vodio“, što je bio znak toga koliko je „svoju oporu narav mogao svladati za volju književnim idejam i prijateljskim čuvstvom“ (M.[arković] 1880: XXXVIII).² Na taj je način postao dionikom romantičarske kulture dopisivanja kao „vitalnoga oblika eksperimentiranja u kojemu se spajaju kreativnost, kritičko razmišljanje i privatne preokupacije“ (Callaghan, Howe 2020: 14), što se i u Vrazovu, kao i slučaju brojnih drugih onodobnih europskih intelektualaca, među inima i hrvatskih preporoditelja kojima će se Vraz pridružiti, može tumačiti i kao vid nastavljanja prosvjetiteljskih praksi sociodiskurzivnoga fundiranja i kreiranja mreža obrazovanih (*res publica literaria*) (usp. npr. Goodman 1994).

Poput ostalih romantičara za koje je, kako navodi Tim Blanning, „[s]pas od izolacije bio [...] moguć kroz povezivanje sebstva s nekim većim bićem“, kakvim se pod utjecajem herderijanskih ideja počela percipirati u prvome redu nacija, i Vraz se književnosti počeo okretati s osobitim obzirom na „[j]ezik, povijest i mit“ kao moćne poluge *romantične revolucije* (usp. Blanning 2012: 135; 136–137; 133–213). Dok se školovao u Grazu, njegovo je geslo bilo „Vse za domovino!“ (Drechsler 1909: [9]), a još prije nego što je otišao onamo, počeo se upoznavati s jezicima i književnošću „inih slavenskih grana, i glavnih evropskih naroda“, što je

2 Izbor iz Vrazove korespondencije te o pojedinim njezinim aspektima usp. npr. u: Šrepol 1897; Jonke 1938; Živančević 1969: 8–32; 51; Brlić 2014.

nastavio i tijekom studija, zanimajući se posebno za narodne običaje i usmenu baštinu koju je počeo sabirati 1833, najprije u rodnome kraju, a onda (1834; 1837–1838) i po ostalim predjelima Štajerske, Koruške, Kranjske i zapadne Ugarske (usp. npr. M.[arković] 1880: V; VI). Kada se već proslavio kao pjesnik, s izrazitom se zahvalnošću sjećao majke i sestre te drugih koji su ga kao dijete upoznivali sa slovenskim narodnim pjesmama i pripovijestima te s tradicijskim etničkim i pučkim identitetskim nasljeđem općenito (usp. M.[arković] 1880: II). Također, od ranih 1830-ih posebno se trudio oko distribuiranja „slovenskih i inih slavenskih novina i knjiga“; u Grazu je uspostavljao kontakte sa studentima iz slavenskih zemalja; pjesničke prvijence koje je sastavljao na slovenskome, da bi ih kasnije preradio na hrvatski (*ilirski*), skupa je s prijevodima europskih klasika i sa sabranim pjesmama usmene provenijencije slao književnicima u Ljubljani, pokušavajući s njima izgraditi „duševne sveze“, nadajući se da će mu pomoći u objavljivanju poslanoga, a s Francom Miklošičem i Davorinom Trstenjakom pokušao je pokrenuti i list *Metuljčik* (usp. M.[arković] 1880: VII–XI).

Kad nije naišao na ekvivalentan odgovor pripadnika ljubljanskoga kruga, upoznavši se godine 1834. s Ljudevitom Gajem, koji se spremao na pokretanje hrvatskih novina, Vraz je glavni oslonac našao u vizionarskim koncepcijama slavenstva i ilirstva koje je doživio kao uvjerljive spone između svoje slovenske postojbine odnosno rodno-ga zavičaja (spram kojih nikad nije izgubio domoljubni sentiment) te Hrvatske koja je od 1838. postala njegovo obitavalište, nova domovina i sfera njegova djelovanja u kojoj se ostvario kao pjesnik, i to tipičan romantičarski, koji „u umjetnosti nalazi ostvarenje svojih ideala“ (Bobinac 2012: 269), zbog čega su ga, međutim, neki slovenski sunarodnjaci prozivali „odmetnik[om]“, Prešernovim epigramskim izrazom, „slovenski[m] uskok[om]“ (usp. Barac 1954: 224; M.[arković] 1880: XVI–II). Prije konačnoga preseljenja, Prešernu je svoju odluku argumentirao književnim razlozima: „Mit Slovenien [!] hab' ich es abgethan!“, povukav se, kako veli, 'sa nezahvalnog polja slovenske literature'“ (Milčetić 1878: 47).

Romantičarski junak

Uokvirujući njegov lik androginih konturama *genija, dendija i boema*, kao kulturnih tipova koji su se izrazitije profilirali tijekom kasnijih desetljeća 19. i u ranome 20. stoljeću (usp. Oraić Tolić 2005: 89), (auto)biografske naracije Vraza potvrđuju kao *umjetnika-junaka*, i to slojevitoga romantičarskog junaka u rasponu od „pretjerano osjećajn[oga] intelektual[ca]“ do „anarhič[noga] čovjek[a] od akcije“ te „sâm[oga] stvara[oca]“, „mučenika“ i „sekularnoga sveca“ (Blanning 2012: 123; 124). U prilog potonjim odrednicama govori npr. to što se, kako je sam svjedočio, „za jedne ciele školske godine u Gradcu nije [...] ničim drugim hranio nego hljebčićem prosta kruha na dan. Na takovu izvanrednu štedljivost poticala ga je njegova silna želja za slavenskim knjigami: pritrjavao si je dragovoljno na tjelesnoj hrani, da si može pribaviti što više duševne. Svoje nakupovane slavenske knjige njegovao je i ljubio nada sve“ (M.[arković] 1880: V). Ili, kada je pred kraj svojega života, u revolucionarnome ozračju koje je zahvatilo Monarhiju, ostao bolestan u slovenskome Podčetrtku slomljen *velikom radom i naporima*, dok se u Zagrebu sastao odbor Matice ilirske, čijim je tajnikom bio od 1846, odlučivši da mu se dokine plaća „jer nije od marta izdao nijedne sveske ‘Kola’ i jer je bez dopuštenja predsjednikova prije dva mjeseca ostavio Zagreb, te se dosle nije povratio“ (Drechsler 1909: 178). Ta se gesta Matičina odbora može interpretirati kao svojevrsno isključenje od strane onodobnoga reprezentativnoga hrvatskoga kulturnog kruga koje podsjeća na ranije odbacivanje od dijela predstavnika slovenske kulture.

Kao karizmatični i omiljeni, ali i osamljeni asket i introvert, istovremeno prilagodljiv i neprilagođen, Vraz se ostvario kao identitetski konglomerat suprotnosti, iz kojih se u konačnici formirala prepoznatljiva romantičarska matrica sintetizirajući paletu osobina u rasponu od Goetheova Werthera do poznatih Byronovih likova, poput Childea Harolda „boles[noga] u srcu, duboko razočaran[oga] u ljubavi, neveselih [...] snova, potresen[oga] nedaćama i tugom, mrač[noga] luta[oca] i izopćenik[a] vlastite duše“, koji je „već u mladosti ostario [...] u svijetu prepunom boli, tako da mu ništa drugo nije preostalo nego da krene na hodočašće, hodočašće bez određenog cilja osim samog svršetka“ (Bobinac 2012: 266). Kraj koji se nazirao još u njegovoj mladosti i prema kojemu je išao Vraz, među ostalim i migrant, putnik i putopisac,

razotkriva se u oštrome kontrastu između njegove isprva naizgled zdrave fizionomije i bolesti koja ga je uzela prije nego što je stigao ostarjeti, na temelju čega su njegovi suvremenici zaključivali, kako je napisao Lj. Farkaš Vukotinović, da je u njemu morala biti „neka bolježljiva klica, te se je i njegov organizam istrošio prije vremena, najvećma pod naporom, kojim je duh njegov radio“ (usp. Drechsler 1909: 182). Stoga ni kronologija njegove bolesti nije kratka te je ispunjena kobnim predosjećajima:

Već 15. februara god. 1834. „sluteći smrt“ pjeva [...] u Gracu „Is-povijest“, opijelo svojoj mladosti i životu. Ne potraje dugo, jada se već Gaju, da boluje od očiju, i da mu je liječnik zabranio svako čitanje i pisanje noću, a danci da su mu kratki... O praznicima god. 1837. ogrozničavi u Krčima; god. 1840. razboli se od tifusa, a kad se oporavio i krenuo god. 1841. na put sa Sreznjevskim, zadrža ga groznica u Ljubljani.

(Drechsler 1909: 183)

Prema Vodnikovu zaključivanju, jedino su ga prirođena umjerenost i vedrina održali „čila i uvijek puna volje za rad“ (Drechsler 1909: 183), tako da, kaže Marković, „nitko nebi [...] bio mislio, da će on od sušice toli rano zaglaviti“ (M.[arković] 1880: XXVI–XXVII). No, kao „romantičarska bolest koja prekida mladi život“ te „bolest pluća“ koja su „dio višeg spiritualiziranog tijela“ odnosno „metaforički bolest duše“ (Sontag 1978: 18; 17), tuberkuloza je ustvari posve očekivano zaključila Vrazovu sudbinu (autodestruktivnoga) pjesnika čija je strast (*duševna*, ljubavna i domoljubna, a napose književna) bila smisao njegova života, ali i uzrok njegove (romantičarski prigodne) prerane smrti.

Romantičarski genij i prvi boem hrvatske književnosti

Markovićevo spominjanje Vrazova pisanja na otvorenome, u lovu ili npr. u sestrinu vinogradu u kojemu je boravio dulje vrijeme dok je pisao *Đulabije* (usp. Marković 1880: XIV–XV), može se interpretirati kao prilog ilustriranju njegove usklađenosti s (romantičarskim) nazorima o izuzetnome značenju prirode i njezine „cjelovitosti u koju je, dakako, uključen i čovjek“ (Bobinac 2012: 54, usp. i Sertić 1973: 120–121; 1979: 103), a usto i s poimanjem *umjetnosti* kao „*potencirane*“ *prirode* (usp. Bobinac 2012: 71): Jer, „i u šetnji i u prirodi i u zaba-

vi“ Vraz je, konstatira Marković, bio „sluga svoga zvanja, pjesničkoga“ (M.[arković] 1880: XXVIII), ispunjajući misiju romantičarskoga umjetnika koji „stoji nad svim stvorovima“ kao „vođa, vates, veliki svećenik te nove religije umjetnosti“ (Sertić 1973: 119; 1979: 99). I nadalje, „[i]majuci svedjer pun džep malih papirića za bilježke, znao bi pisati i usred pijanke [...] često bi pisao pjesme po noći bez svieće na papiriću ili na stieni uz krevet, a sutra bi u jutro [!] prepisivao krivudaste redke, pak bi znao prigovor gostoljubnoga domaćine, zašto li šteti svieću, odvratiti: ‘ljepše mi u tmici misli idu, tako bo nevidim ništa nego svoje misli’“ (M.[arković] 1880: XXVIII). Prepoznajući u Vrazu prvoga boema hrvatske književnosti (usp. Drechsler 1909: 195), po čemu ga se može smatrati pravim pretečom Matoša i Ujevića, i etablirajući ga kao *autonomnoga genija* „komi se podvrgava jedino diktatu svoje genijalnosti“ te „vlastitim vizijama i snovima“ (usp. Sertić 1973: 119; 1979: 99–100), ukazuje se i na njegovu motiviranost (romantizmu imanentnom) *spontanošću*; okrenutost *introspekciji* te uvjetovanost ekstremnim psihofizičkim stanjima i njihovim poticateljima poput *sna*, *somnambulizma*, „*noćnih strana*“ života (usp. Bobinac 2012: 8; 52–53), odnosno *čudesnim svijetom noći* koji je skupa sa snovima i *noćnim morama* postao „romantičnim tropom“ (usp. Blanning 2012: 78–91, usp. i Sertić 1979: 105). O tome koliko su na njega djelovala snovita i somnambulna iskustva svjedočio je u fazi svoje već poodmakle bolesti sam Vraz u pismu Josipi Vancaš, koju su i drugi preporoditelji poput njega nazivali *majčicom* (usp. npr. Štriga 2010): „Ja cielu noć nješto pletem ali mamice nevidjeh u snu, već sve nekakvi tudji obrazi, samo se spominjem za jednu poznatu mil. gospoju s kaptola [!], Vašu prijateljicu, koja mi se ukaza u čitavoj svojoj krasoti u snu, tomu ima mjesec dana“ (M.[arković] 1880: LIX–LX).

Književnost: poziv i zvanje

U književnohistoriografskome kompleksu koji je Vrazovu figuru modelirao kao figuru „romantik[a] pjesnik[a]“, njegovo povezivanje s pojmovima koji se interpretiraju kao romantičarski, romantički ili romantični toliko je sveprožimno da mu se i podrijetlo najeksplicitnije tumači kroz taj fokus, pa npr. Vodnik kaže da je potekao iz *romantičnoga Malog Štajera* (Drechsler 1909: 7; 1). Pritom je na djelu, kako je, govoreći o utjecajnoj teoriji romantizma Meyera Howarda Abramsa,

ustvrdio Jerome J. McGann, perpetuiranje i reificiranje „određenih ključnih romantičarskih samokonceptualizacija“ (McGann 1984: 32). S druge strane, kao i autobiografski iskazi ili Vrazovi tekstovi uopće, i književnohistoriografski modusi oblikovanja njegove osobnosti i ocjene njegova stvaralaštva mogu se čitati kao indikativni za analizu i interpretaciju znakovitih odlika njegova književnog i kulturnog djelovanja te položaja njegove književnosti u odgovarajućim joj suvremenim poetičkim i političkim kontekstima, ali i u paradigmi povijesti hrvatske književnosti. Činjenica da je bio, kako se to naglašava od najranijih prikaza, „posvećen samo književnosti, a napose pjesničtvu“ (Milčetić 1878: 49); „čisti književnik, pjesnik“ (M.[arković] 1880: V); „najizrazitiji književnik u doba preporoda“ kojemu je „[k]njiževnikovanje“ bilo „jedino [...] njegovo zvanje“, pa su ga zvali „spisatelj ilirski“ ili „homme de lettres“ (Drechsler 1909: 195), te da je književnost držao „glavnim životnim zadatkom“ zbog kojega „nije htio primati nikakva namještenja, da ne bi izgubio slobodu“ (Barac 1954: 224), posljedica je osim njegovih unutarnjih poriva i toga što je bio „bez obična strukovnoga zvanja“ (M.[arković] 1880: V), što Marković i Vodnik objašnjavaju u duhu tradicionalne biografski impostirane književne historiografije živopisno, a iz pozicije književne i kulturne povijesti koja osvještava dosege i ograničenja toga tipa historiografije i dalekosežnije interpretativno poticažno.

Po Vodniku, u vrijeme studija „njegov se rad oko akademičkih nauka posve izgubio u romantici“ (Vodnik 1909: 8), a prema Markoviću, kad je „došao u Hrvatsku, kanio je, pošto temeljito izučiti jezik, položiti izpit iz njega i steći profesuru u Zagrebu; ali nije bio za nikakov studij ‘za kruh’, te je ostao vječit djak. Za kakov mu drago redoviti službeni posao nije bio; tako nikako nije mogao kao tajnik Matice sastaviti zapisnika, ali su glavari i članovi Matice cijenili u njem marljivoga književnika“ (M.[arković] 1880: XXVIII).³ Drugim riječima, (romantičarski) nepraktičan i nepoduzetan, neostvaren na polju klasičnih građanskih karijera, Vraz je u njihovu strukturu ugradio i spisateljsku, i to ne samo zahvaljujući svojem nadahnuću već, kako naglašavaju hrvatski književni povjesničari, i *marljivu radu*. Ili, sumira Vodnik, bio

3 Nije naodmet spomenuti da se Vraz godine 1845. natjecao za mjesto profesora hrvatskoga jezika na Kraljevskoj akademiji znanosti u Zagrebu, na koje je međutim imenovan Vjekoslav Babukić. Usp. npr. P.[etračić] 1877: XII-XIII.

je „tip idealista, ali ne takova, koji sanjari, već koji radi, a po radu kao i po svojoj književnoj naobrazbi bio je najsvestraniji među preporoditeljima“ (Drechsler 1909: 186). Stekavši titulu prvoga hrvatskoga profesionalnog književnika i kritičara, književnost je iz djelokruga nadahnuća i poziva *zbog* i *za* koje se živi izmjestio (i) u djelokrug rada i zanimanja *od* kojih se živi, što govori o tome da se na naličju *sakralizacije* književnosti ili umjetnosti uopće (usp. npr. Blanning 2012: 48–56) u romantizmu događa i njihova socijalizacija i posljedično *profanizacija*, što je Vrazu uostalom spočitavao i France Prešeren koji ga je optužio da ga „u njegovim ilirskim kombinacijama vodi samo briga za materijalnu korist: želja, da od knjiga ima i zarade“ (Barac 1954: 224).

Romantičar i preporoditelj

Estetski diskvalificirajuća Prešernova osuda, s jedne, i primjerice Milčetićeve idealistička (romantičarska) vizija po kojoj je Vraza u Hrvatsku dovela *pjesnička divinacija* (Milčetić 1878: 48), s druge strane, mogu se shvatiti kao ekstremne točke ambivalencija i kontradikcija koje prate konstruiranje njegove figure u hrvatskoj književnoj historiografiji, a koje ga prikazuju kao vedroga melankolika, pesimističnoga optimista, realnoga sanjara, nepraktičnoga, ali gorljivoga i uspješnoga agitatora, marljivoga genija ili esencijalnoga pjesnika i (kulturno, ali i politički angažiranoga) trudbenika u jednome. Te, iz vizure književne historiografije koja ih (re)generira često neosviještene, napetosti i aporije nalaze uporišta i u samoj Vrazovoj biografiji i u njegovim tekstovima. Osim toga, proizlaze i iz književnohistoriografskih percepcija koje preporod vide kao dominantno utilitaran i podređen nacionalnoj identifikaciji te po tome oprečan (navodno od političkih ciljeva posve emancipiranim) tzv. paradigmatiskim romantizmima (usp. Coha 2015: 44–61). Sagledavanje Vraza kao (n)i prvoga preporoditelja n(i) pravoga romantičara u kombinaciji s reprezentacijama preporoda kao (manje ili više specifičnoga) romantizma odnosno kao njegove ako ne negacije, onda nepotpune realizacije, rezultira određenim umanjivanjem ili barem nijansiranjem književnih (romantičarskih) kvaliteta toga pjesnika, pa na primjer Milčetić konstatira da ga odlikuje „ne genijalnost“, već „neobična nježnost i čuvstvenost, živost, plastičnost, realnost, naravnost – prava slovinska narav“ (Milčetić 1878: 50), dok Barac, referirajući se na tekst Ivana

Zahara o Vrazu iz 1871, a neizravno podsjećajući na Goetheove riječi po kojima je romantizam „bolest“ (usp. Blanning 2012: 67), zaključuje da je „Vraz ostao pošteđen od nekih bolesnih crta toga pravca“ (Barac 1954: 152). Po Vodnikovoj argumentaciji Vraz se iz najautentičnijega i najperspektivnijega romantičara preporoda transformirao u najposvećenijega preporoditelja koji se uz to (ili usprkos tome) što je „radio i živio kao pjesnik“ i što mu je „čitava pojava“ bila „pjesnička“, ostvario kao „uvjereniji i dosljedniji Ilir od oca ilirizma Ljudevita Gaja“ (Drechsler 1909: 195). Za razliku od Gaja koji je bio „politik“, rezonira Vodnik, Vraz je bio „samo književnik“, zbog čega je on „najviše žrtvo-
vao ilirskoj ideji, svoj jezik, život i poeziju, najviše je unutarnjih borba trebao, da uz nju prione, pa zato joj je i ostao najvjerniji“ (Drechsler 1909: 195).

Književna autonomija i politički funkcionalizam

Osovina Gaj-Vraz koju sugerira Vodnik stožerna je relacija slijedom koje se konstituiraju interpretacije hrvatske književnosti 19. stoljeća, dijeleći potonju između „njezina društvenoga angažmana s jedne i autonomije s druge strane“, oko kojih su se, kako kaže opće mjesto hrvatske književne historiografije, njih dvojica (tj. Gaj i Vraz) bili „razišli“, čime je „mlada nacionalna književnost već na startu načela jednu od svojih važnih aporija koja će je pratiti i širiti se u raznim smjerovima ovisno o egzistenciji i kontekstu ne samo vlastitoga naroda, nego i njegova europskoga okružja“ (Brešić 2019: 45). No, kao što je odnos između angažiranosti i autonomije književnosti složeniji od jednostavne bipolarne disocijacije, tako je i odnos između Gaja i Vraza, kao što je s osobnim relacijama, ali i sa sociokulturnim konstelacijama, i inače slučaj, bio kompleksniji. Kao i na ostale preporoditelje u neposrednome prepreporodnom i ranome preporodnom razdoblju Gaj je nesumnjivo i na Vraza imao karizmatičan učinak te su već 1834. godine njih dvojica stupili u stanoviti „savez“ (M.[arković] 1880: XI). Kada su pokrenute Gajeve *Novine* i *Danica*, Vraz ih razglašuje među svojim poznanicima u Štajerskoj, uvjeravajući ih „da će u književnom die-
lu pisati i o slovenskih spisih, dakle će biti jednako Slovencem kako Hrvatom na korist“ (M.[arković] 1880: XI). Već te, 1835. godine Vraz počinje publicirati vlastite pjesničke uratke u *Danici*, a nakon što se 1838. preselio u Hrvatsku, Gaj je 1839. u svojoj tiskari objavio nje-
go-

ve *Narodne pjesni ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske*; 1840. godine kanconijer *Djulabie. Ljubezne ponude za Ljubicu*, a 1841. pjesničku zbirku *Glasi iz dubrave žeravinske. Povjestice*.

Od samoga početka oduševljen idejama preporodnoga pokreta, Vraz je djelovao kao jedan od najagilnijih njihovih promicatelja, kako u hrvatskoj kulturi, tako i među intelektualcima iz slovenskoga i drugih slavenskih naroda s kojima je razvio brojne i sadržajne kontakte, pri čemu je posebno nastojao i na širenju slavenskih knjiga i periodike, nastavljajući kontinuitet aktivnosti koje su ga zaokupljale još dok je živio u Štajerskoj. U pojedinim intervalima, kao npr. godine 1841, dok je izbivao iz Zagreba, Gaj je Vrazu prepuštao redakciju *Danice* (usp. npr. M.[arković] 1880: XXIX; XLIII), no već te godine, kada se Vraz vratio s puta po slovenskim zemljama na kojemu ga je pratio ruski i ukrajinski slavist Izmail Ivanovič Sreznjevski, dobro poznat i prijateljski prihvaćen u preporodnim krugovima, u Zagrebu se promijenila klima u smislu da je, prema Vodniku, Gaj dotad bio „kumir čitava naroda“, a otada „se mladi preporoditelji dijele na njegove pristaše i protivnike“ (Drechsler 1909: 80). Vraz se na to osvrnuo u pismu D. Štaduvar sljedećim riječima: „Što se mene tiče, ja ostavljam razmršenje vremenu, koje će nečisto izbaciti, a što ostane očistiti“ (Vodnik 1909: 80). Razlozi osipanja isprva homogene jezgre preporodnih prvaka i njihovih pristaša bili su sve izrazitija i obuhvatnija politizacija javnoga života u Hrvatskoj, Gajevo sve angažiranije uključivanje u te procese te simultano neslaganje svih s njegovim načelnim involviranjem u politiku ili pak s pojedinim njegovim političkim stavovima.

Jedna od posljedica novih strujanja u preporodnome pokretu bila je i pokretanje časopisa *Kolo*, što ga je s Vukotinovićem i Dragutinom Rakovcem pokrenuo Vraz kao alternativu *Danici*, koja je *politički funkcionalizam* (usp. Casanova 2024: 74) postavljala ne samo kao opravdanu književnu misiju već i kao definitivan književni cilj, zbog čega će ju Gaj i obustaviti uoči uvođenja neoapsolutizma, kada će postati jasno da prostora za takvo djelovanje književnosti u pravcu nacionalne identifikacije više, barem za određeno vrijeme, neće biti (usp. Coha 2015: 554–566). Istovremeno, međutim, koliko god da su urednici *Kola* distanciranje od Gaja shvatili ozbiljno te je i on njihov istup doživio porazno po sebe i po tijek preporoda, što je jasno iskazao i u autopa-

rodiji svoje budnice „Još Horvatska nij' propala“, u kojoj ih je prozvaov *rakom i vukom i vragom* zbog kojih će *Horvatska*, ako se što ne promijeni, „morat past“ i zbog kojih ide „sve natrag“ (usp. npr. Horvat 1975: 207), čini se da razilaženje koje je posrijedi ipak u svojoj biti nije bilo sasvim radikalno ni posve konačno. Dok je i sam Gaj, s jedne strane, postao objektom Vrazovih epigramskih i uopće satiričnih invektiva (usp. npr. Horvat 1975: 183; 204) koje čine značajan, premda tek postumno objelodanjen, dio onodobnoga satiričnog pjesništva, a odnos dvojice dotadašnjih bliskih znanaca i suradnika poprimio je tonove žučljive netrpeljivosti (usp. npr. Jonke 1938; Horvat 1975: 188–189), s druge strane, razlaz o kojemu je riječ nije spriječio da se *Kolo* tiska u Gajevoj tiskari, pa ni to da se o njemu u *Danici* prenese znakovitim razmatranjima o kritici najavljen i pozitivno intoniran prikaz iz češkoga časopisa *Květi* (*Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, 1844, 23: 91–92). Osim toga, iz *Danice* poslije pokretanja *Kola* nisu skroz iščezli prilozi njegovih pokretača. Pritom su osobito zanimljive Vrazove kasne *Đulabije* u kojima se ljubavni izričaj dominantan u ranijima sasvim povukao pred domoljubnim, pa i davorijskim, a *Danica* ih objavljuje 1848. godine, u vrijeme intenziviranja svoje sociopolitičke angažiranosti (usp. npr. Cocha 2012: 172–173; 2015: 313–314). Pritom, ne samo da su se *Đulabije* uklopile u *Daničin* sadržaj koji je pratio (i poticao) političko raspoloženje javnosti 1848, nego je i *Kolo* otpočetak u potpunosti bilo prilagođeno *revoluciji* „Herderova ‘efekta’“ koja je inzistirala na *poistovjećivanju* „jezika i nacije, pjesništva i ‘duha naroda’“, što bi prema Pascale Casanova bilo eksplicitno i nedvosmisleno (re)afirmiranje „veza između politike i književnosti“ (usp. Casanova 2024: 152; 153–154). Odras takve orijentacije već je sam podnaslov časopisa *Kolo – Članci za literaturu, umětnost i narodni život*, a zacrtana je i Rakovčevim uvodnikom u prvu njegovu knjigu, u kojemu se kao glavna motivacija ističe to što *silini* „duh narodnostih sad obilazi svět i dërma narode drëmajuće“ (*Kolo*, 1842, knj. I).

Ne odstupajući od tako naznačenoga smjera, Vraz je u *Kolu* upozoravao „na sve važnije pojave u književnosti Južnih Slavena i Slavena uopće“, nastupajući uglavnom kao „književni referent, pišući o svima mogućim novim izdanjima koja je trebalo prikazati, i o veoma različitim pojavima narodnoga života: o našim narječjima, o našem pravopisu, o metodi kako da se skupljaju i izdaju narodne pjesme, itd.“ (Barac

1938: 9; 6). Imajući to u vidu, pitanje je i koliko u njegovim konstatacijama iz napisa što ga je u *Kolu* objavio o *slobodnoj poeziji*, koja najprije u skladu s romantičarskom teorijom božanskoga pjesničkog nadahnuća „silazi s neba“, a onda ipak ciljano „najvoli u kućarice proste, k ljudima ubogim, k umàrlima zdravog sàrdca i čiste duše“, pri čemu joj ne treba „ni zapovēdi carske ni Stěpanova blaga“ ([Vraz] 1847a: 86), ima ili nema (socijalnoga, etičkoga i nacionalnoga) „političkog funkcionalizma“ (Casanova 2024: 74). Nadalje, fokusirajući se u prvome redu na slavenske kulture, *Kolo* je suzilo raspon i raznolikost književnosti iz kojih su se prijevodi ili adaptacije objavljivali još u *Danici* i *Zori dalmatinskoj*. Ipak, dok su u *Danici* i u *Zori* prevedeni, adaptirani ili spominjani primjeri svjetske književnosti, u maniri naglašenije didaktične ustrojenosti tih listova, bili vođeni idejom nacionalnoga pozicioniranja u tome kontekstu (posebice u *Danici*) ili su prizivali konotacije što ih je svjetskoj književnosti pridavao još Christoph Martin Wieland u smislu „učenosti“, „načitanosti“ (naročito u *Zori*), način na koji je *Kolo*, u prvome redu zahvaljujući pečatu koji mu je dao S. Vraz, sugeriralo taj koncept, bio je moderniji, srodan Goetheovu shvaćanju po kojemu nastupa „vijek svjetske književnosti, i sad mora svatko pripomoći, da ubrza njegov dolazak“ (usp. Bobinac 2019: 10).

Vrazovi pogledi na svjetsku književnost nesumnjivo su bliski takvu rezoniranju, što potvrđuje činjenica da je prevodio tekstove „izvorno napisane na 11 jezika, ili podrijetlom iz 14 nacionalnih književnosti (slovenska, češka, slovačka, ruska, poljska, litavska, engleska, škotska, irska, njemačka, talijanska, francuska, španjolska i portugalska)“ te je namjeravao „pripremiti antologiju hrvatskih prepjeva svjetske lirike, od koje je uspio objaviti samo začetak (poglavlje ‘Iza mora’ u zbirci *Gusle i tambura*, 1845.)“ (Grgić 2012: 214; 213). Time, vlastitom literarnom produkcijom, iskazima i postupcima kojima je u okviru ili izvan nje u potpunosti ili uvjetno inzistirao na umjetničkoj autonomiji beletristike te uopće kao „književni referent“ koji je zasnivao hrvatsku književnu kritiku (Barac 1938: 6), Vraz je, prisposobivo Goetheovoj viziji svjetske književnosti kao „tržišt[a] na kojemu sve nacije nude svoja dobra“ (Casanova 2024: 29), vlastito stvaralaštvo poimao u ekonomskim terminima, pa npr. u „Predgovoru i zagovoru“ zbirci *Gusle i tambura* o njemu govori kao o *proizvodima* (svoje vile i njezina uma), dočim svoje prijevode stranih autora naziva „rob[om] inostranih ze-

maljah“ koju je njegova *vila* (alegorija nadahnuća) *prikrojila* „po naški“ i *prodavala* „(tako rekuć) pod svoje“ (Vraz 1845: [XI]). Na sličan način govori i o svekolikome svojem nadahnuću (*vili*), i pisanja, i prevođenja, koristeći slike *putovanja po pazarima, pojavljivanja u dućanu i prodavanja na trgu* (usp. Vraz 1845: [XI]), a osim toga u prisposodivim je slikama objašnjavao i (kako je opisuje, transportnu i opskrbnu) funkciju periodike, naglašavajući primjerice u neobjelodanjenome predgovoru IV. knjizi *Kola* da su „novine [...] knjigonoše“ koje narodu „donose bårze glasove o kojem učinjenom napredku (ma bio duševni ili materialni), a časopisi su kiridžije koji mu dovoze teške tårgove (espap, robu) znanja i nauke“ (usp. Maixner 1951: 27).

Romantizam: kontekst, učinak i čimbenik modernizacije

U hrvatskoj književnoj povijesti kao iznimna pjesnička demonstracija protiv političko-utilitarnih zahtjeva protežiranih u preporodnoj kulturi tradicionalno se ističe Vrazova pjesma „Odgovor bratji, što žele, da pëvam davorie“, objavljena u 48. broju *Danice* iz 1837. (usp. npr. Ježić 1953: 27–28; Barac 1954: 231), čiji lirski subjekt odbija pjevati o velikanima (nacionalne) povijesti, obuzet osjećajima spram *milice*, na koju u pjesmi aludira i sinegdohom „modre oči“. S druge strane, puno se rjeđe spominje Vrazova sadržajno potpuno oprečno intonirana „Pjesma i davorija“, na koju je npr. upozorila Natka Badurina, a čiji je moto citat talijanskoga revolucionara i političara Giuseppea Mazzinija: „Oggi non s’ama“ („Danas se ne ljubi“) (usp. Badurina 2009: 52). Stihovi te pjesme među ostalim kažu: „Man se vraga pjesniče ljubezni! / Bac tamburu, uhvat’ mač željezni!“ ili „Šta će ženska usta, ženski smieh / Dok rat vlada, ljubiti je grieh“ ([Vraz] 1866: 83), izražavajući smisao koji evocira i stihove njemačkoga patriotskog pjesnika Theodora Körnera, koji je u tonu popularne poetike poručivao kako „naočigled ugroženosti vlastite nacije pjesnik treba odbaciti ‘liru’, svoj simbolički rekvizit, posegnuti za ‘mačem’ i pustiti ga [...] da zapjeva svoju pjesmicu“ (Bobinac 2012: 12).

Kao efektno, romantičarsko-maniristički potentno mjesto vlastite poetike Vraz je navodno nužnu razdvojenost domoljubnoga i ljubavnoga pjesništva, koja je prema uvriježenim književnohistoriografskim interpretacijama značila na svoj način i razdvojenost hrvatskoga narodnog preporoda (kao kolektivnoidentifikacijskoga) od egzemplarno-

ga romantizma (kao individualnoemancipacijskoga) (usp. npr. Barac 1954: 151), iskoristio u kanconijeru *Đulabije* koji maestralno sintetizira navedene parove (ili opreke) (usp. npr. Badurina 2009: 48–52; Coha 2012: 168–171). Među ostalim, posebno je zanimljiva uvodna pjesma u tu zbirku, naslovljena „Razlog“, u kojoj se u metapoetičkome kodu također upošljava motiv tambure kao simbola ljubavne poezije te nasuprot njoj gusala kao simbola junačkoga (domoljubnoga) pjesništva. Računajući s tom oprekom, narativno ustrojena, pjesma govori o mladiću koji se uputio u svijet s guslama javorovim ne bi li pjevao o slavi djedova i pozivao na junaštvo, ali će mu se, nakon razgovora s božićem Leljom (bogom ljubavi u slavenskoj mitologiji) na krilu naći tamburica (uz koju su se pjevale, kako stoji u „Primetcima“ uz *Đulabije*, „samo ljubezne“ pjesme, Vraz [1840] 1953: 257). Ipak, premda pogođen Leljovom strelicom i s tamburicom u rukama, mladić će, nakon što iskusi zatravljenost ženskom ljepotom, nastaviti bježati „[š]irom bijele domovine“, pod dojmom njezine prirode, ali i djedovinskih mučeničkih grobova koje su oskvrnuli tuđinci (usp. Vraz 1953: 47). Pritom, tražeći lijeka svojoj (sudeći po svemu, ljubavnoj [ali i domoljubnoj]) rani, vapi (u stilu jeremijade, „[k]lano prorok s razvaline“, ne u prvome licu jednine, nego u prvome licu množine): „Smiluj nam se, Gospodine!“ (usp. Vraz 1953: 47).

S jedne strane, ta pjesma aktualizira romantičarsku autorefleksivnu i metaknjiževnu poetiku, jednu od komponenti *Đulabija* kojima one tematiziraju „pjesnika i pjesničko stvaranje“ u „umjetničko[me] djel[u]“ (Sertić 1973: 120; 1979: 100), ostvarujući se kao „romantički tekst“ koji „nije samo prikaz subjekta i svijeta u kojem se on kreće, nego je ujedno i teorijsko razmišljanje o strukturi i funkciji književne imaginacije“ (Bobinac 2012: 158). Tako shvaćena pjesma „Razlog“ te *Đulabije* u cjelini govore i o dubokoj i složenoj isprepletenosti nacionalnoidentifikacijskih i književnoemancipacijskih procesa tipičnoj za rane etape modernizacije i legitimacije fenomena koje su ti procesi ustanovljivali (usp. npr. Casanova 2024: 29; 127).⁴ U analogiji prema pjesmi „Razlog“ zanimljivi su pak među inima i stihovi iz prvoga ciklusa *Đulabija* u kojima se u končetoznoj slici (usp. Badurina 2009: 52)

4 Ovu tezu podupiru i zaključci do kojih je došla D. Brunčić analizirajući Vrazovo satirično pjesništvo (usp. Brunčić 2023).

suze voljene žene uzdižu na nebo gdje se pretvaraju u zvijezde ne bi li od tamo sjale da „[...] materi Slavi / ne bude s prevara / od ljubljene djece / jadnih Leandara“ (Vraz 1953: 72). U „Primetku“ uz te stihove objašnjava se poznati antički mit o Leandru, koji su obradili npr. i Muzej, Ovidije, Christopher Marlowe, Friedrich Schiller ili Byron. Nakon što je noćima plivao k svojoj ljubljenoj Hero, junak na kojega aludira citirani stih utopio se jer jednom nije bilo svjetla koje ga je inače usmjeravalo, a indikativno je što se u „Primetku“, po kojemu je Hero zaboravila istaknuti svjetiljku, Leandrova ljubav atribuirala kao *romantička* (Vraz 1953: 261).

Kao sudbonosnu (i na romantičarski način) Vraz je artikulirao i svoju ljubav prema Hrvatskoj, pa je npr. u jednome pismu D. Štauduar napisao: „[...] ja jesam zaljubljen, nu niti u Milicu niti u Pavlinicu, niti u Minicu, niti u Matildicu, nego u čitavu Hrvatsku“ (usp. M.[arković] 1880: XLV). U svjetlu tih riječi, kao i brojnih drugih njegovih domoljubnih tekstova ili njihovih dijelova, moglo bi se zaključiti da Vrazovo imaginiranje domoljublja nije bilo ograničavajuće za književnost koju je pisao, već se pokazalo i kao njezin kreativni impuls. Drugim riječima, kao što bi se moglo reći i za fatalnu Ljubicu ili za koju drugu njegovu muzu, da bi ih, da nisu postojale, on za svoju književnost morao izmisliti (što se, nije nepoznato, može primijeniti na ljubavne pjesnike općenito⁵), isto se može reći i za Hrvatsku – da nije postojala, baš takva kakva je bila, puna preporodnoga zanosa i opterećena politikom, on bi je u svrhu svoje književnosti (i njezina romantizma) morao izmisliti. Osvještavanju navedenoga umjesto razdvajanja književnosti od politike ili preporoda od romantizma, korisna može biti prizma kroz koju se spomenuti pojmovi ukazuju integrirano u međusobnoj kondicioniranosti. U tome svjetlu, ne umanjujući ni implikacije ni simptomatičnost Vrazovih kulturnopolitičkih nastojanja ni estetske dimenzije njegovih djela, i ne shvaćajući te dvije domene kao međusobno poništavajuće, njihovo značenje i značenje romantizma u sustavu hrvatske književnosti premješta se iz kategorija (manje ili više kompromitiranih) čistih teorijskih ideala u funkcionalne kategorije formiranja književnosti kao nacionalne i umjetničke institucije.

5 O tome je na znanstvenome skupu „Romantizam Stanka Vraza“ (Samobor, 9. lipnja 2025) s uporištem u teoriji Niklasa Luhmanna (*Ljubav kao pasija. O kodiranju intimnosti*) izlagala dr. sc. Jadranka Brnčić.

Tragom toga pokazuje se kako je književnost, utemeljujući kriterije vlastitom imanentnošću zasnovane *differentia specifica*, bila involvirana i u međusobno interferirajuće procedure osmišljavanja „moderne subjektivnosti“, „političke emancipacije i demokratizacije“ te „materijalnih procesa modernizacije“ (Kaiser 2004: 14). Ili, riječima P. Casanova, književno „tržište“ na kojemu je relevantnom postajala književna vrijednost generiralo se usporedno s uspostavljanjem nacionalnoga književnog prostora koji se pak formirao u sprezi s „političkim prostorom nacije“ čijoj je „gradnji zauzvrat“ pridonosio (usp. Casanova 2024: 29; 127). Uzimajući to u obzir, kako svjedoče i Vrazovi tekstovi i njegove (auto)biografske reprezentacije, romantizam se pokazuje kao nepobitna činjenica hrvatske književnosti i književne kulture. No, u istome potezu razotkriva se i ne samo kao njihova sastavnica već i kao njihov diskurzivni konstrukt, kao i konstrukt njihove historiografije, koja je (auto)predodžbe romantizma prihvatila kao stožerne komponente neutralne i samorazumljive metodologije na kojoj je i sama (iz) gradila svoj moderni identitet.

Literatura

- Abrams, M.[eyer] H.[oward]. [1953] 1980. *The Mirror and the Lamp. Romantic Theory and the Critical Tradition*. London, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Badurina, Natka. 2009. „Gospoja i domorotka u preporodnom petrarkizmu“. *Nezakonite kćeri Ilirije. Hrvatska književnost i ideologija u 19. i 20. stoljeću*. Zagreb: Centar za ženske studije: 46-57.
- Barac, Antun. 1938. *Hrvatska književna kritika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Barac, Antun. 1954. *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knjiga I. Književnost ilirizma*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Blanning, Tim. 2012. *Romantična revolucija*. Prev. Ivan Zrinušić. Alfa: Zagreb.
- Bobinac, Marijan. 2012. *Uvod u romantizam*. Zagreb: Leykam international.
- Bobinac, Marijan. 2019. „Goetheova ideja svjetske književnosti. Uz jubilej ‘časopisa za svjetsku književnost’“. *Književna smotra*, 51, 194, 4: 7-16.
- Brešić, Vinko. 2019. *Hrvatska književnost 19. stoljeća*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.
- Brlić, Ivan. 2014. „Građa o Stanku Vrazu iz Štajerskog zemaljskog arhiva u Grazu“. *Kaj*, 47, 1-2: 73-95.

- Brunčić, Dubravka. 2023. „Satiričko pjesništvo Stanka Vraza i oblikovanje književnoga kanona“. U: *Dani Hvarškoga kazališta. Hrvatski narodni preporod i njegovo nasljeđe*. Ur. Boris Senker, Lucija Ljubić, Vinka Glunčić-Bužančić. Zagreb, Split: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug Split: 203-220.
- Callaghan, Madeleine; Howe, Anthony. 2020. „Romanticism and the Letter: Introduction“. U: *Romanticism and the Letter*. Ur. Madeleine Callaghan, Anthony Howe. Cham: Palgrave Macmillan: 1-14.
- Casanova, Pascale. 2024. *Svjetska književna republika*. Prev. Vanda Mikšić. Zagreb: MeandarMedia.
- Coha, Suzana. 2012. „Između drage i domovine: o pjesništvu hrvatskoga narodnog preporoda“. U: *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova XIV. (Romantizam – ilirizam – preporod) sa znanstvenog skupa održanog od 29. do 30. rujna 2011. godine u Splitu*. Ur. Cvijeta Pavlović, Vinka Glunčić-Bužančić, Andrea Meyer-Fraatz. Split, Zagreb: Književni krug Split, Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: 159-174.
- Coha, Suzana. 2015. *Medij, kultura, nacija. Poetika i politika Gajeve Danice*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet.
- Drechsler [Vodnik], Branko. 1909. *Stanko Vraz. Studija*. Zagreb: Matica hrvatska i slovenska.
- Frangješ, Ivo et al. (ur.). 1970-1972. *Danica ilirska. 1835-1849*. Serija reprint izdanja Liber Croaticus. Zagreb: Liber.
- Goodman, Dena. 1994. *The Republic of Letters. A Cultural History of the French Enlightenment*. Ithaca, London: Cornell University Press.
- Grgić, Kristina. 2012. „Vrazovi prepjevi s engleskoga jezika“. U: *Komparativna povijest hrvatske književnosti. Zbornik radova XIV. (Romantizam – ilirizam – preporod) sa znanstvenog skupa održanog od 29. do 30. rujna 2011. godine u Splitu*. Ur. Cvijeta Pavlović, Vinka Glunčić-Bužančić, Andrea Meyer-Fraatz. Split, Zagreb: Književni krug Split, Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: 213-233.
- Horvat, Josip. 1975. *Ljudevit Gaj. Njegov život, njegovo doba*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Jelčić, Dubravko (prir.). 2002. *Hrvatski književni romantizam*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ježić, Slavko. 1953. „Vrazove ‘Đulabije’“. Stanko Vraz: *Pjesnička djela I. Đulabije*, prir. Slavko Ježić. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti: 5-40.
- Jonke, Ljudevit. 1938. „Vrazova korespondencija u ‘Muzeju kraljevine Češke’“. *Grada za povijest književnosti hrvatske*, XIII: [137]-151.
- k [Šulek, Bogoslav]. 1846. „Pogled na lještojnje proizvode naše književnosti“. *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, 22: 88; 23: [89]-91; 24: 94-96.
- Kaiser, David Aram. 2004. *Romanticism, Aesthetics, and Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Maixner, Rudolf. 1951. „Neobjelodanjeni Vrazovi članci i dokumenti“. *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 20: 7-48.
- M.[arković], F.[ranjo]. 1880. „Stanko Vraz. Njegov život i djela“. Stanko Vraz: *Izabrane pjesme*. Zagreb: Naklada Matice hrvatske: I-CL.
- Martinčić, Ivan. 1993. *Kolo 1842.-1853. Knjiga o Kolu*. Zagreb: Erasmus naklada.
- McGann, Jerome J. 1984. *The Romantic Ideology. A Critical Investigation*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Milčetić, Ivan. 1878. *Hrvati od Gaja do godine 1850. Kulturno-istorijski i književni pregled*. Zagreb: Tiskom Dioničke tiskare.
- P.[etračić], F.[ranjo]. 1877. „Stanko Vraz“. *Djela Stanka Vraza. Peti dio. Pjese pabirci, proza i pisma*. Zagreb: Matica hrvatska: [V]-XXV.
- Sertić, Mira. 1973. „Da li postoji romantizam u hrvatskoj književnosti“. *Međunarodni kongres slavista. 7. Warszawa*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: 115-127.
- Sertić, Mira. 1979. „Pitanje hrvatskog romantizma poslije preporoda“. *Croatica*, 10, 13-14: [89]-174.
- Sontag, Susan. 1978. *Illness as Metaphor*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Šicel, Miroslav. 1966. *Pregled novije hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Šrepel, Milivoj. 1897. „Vrazova pisma“. *Građa za povijest književnosti hrvatske*, 1: [240]-250.
- Štriga, Nika. 2010. „Majka, majčica Ilira. O stotoj obljetnici smrti Josipe pl. Vancaš (1824-1910)“. *Vijenac*, 2. prosinca, 437. Dostupno na: <https://www.matica.hr/vijenac/437/majka-majcica-ilira-1367/> (19. 12. 2025).
- Šurmin, Đuro. 1898. *Povjest [!] književnosti hrvatske i srpske. S 21 ispravom i sa 70 portreta*. Zagreb: Tisak i naklada Knjžare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- Šurmin, Đuro. 1904. *Hrvatski preporod. II. Od godine 1836. do 1843*. Zagreb: Tisak Dioničke tiskare.
- Vraz, Stanko [prir.]. 1839. *Narodne pjesni ilirske, koje se pjevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske*. Zagreb: K. p. ilir. nar. tiskarna dra. Ljudevita Gaja.
- Vraz, Stanko. 1840. *Djulabie. Ljubezne ponude za Ljubicu*. Zagreb: Tiskom k. p. ilir. nar. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja.
- Vraz, Stanko. 1841. *Glasi iz dubrave žeravinske. Povjestice*. Zagreb: Tiskom k. p. ilir. nar. tiskarne dra. Ljudevita Gaja.
- Vraz, Stanko. 1845. *Gusle i tambura. Različite pjesni. Knjiga prva*. Zlatni Prag: Nar. česka tiskarna Jar. Pospišila.
- [Vraz, Stanko]. 1847. „Dodatak uredništva“. *Kolo. Članci za literaturu, umjetnost i narodni život*, IV: 80-85.
- [Vraz, Stanko]. 1847a. „Pregled knjigopisni. Knjižanstvo južnih Slavjanah. God. 1846.“ *Kolo. Članci za literaturu, umjetnost i narodni život*, V: 85-92.
- [Vraz, Stanko]. 1866. *Djela Stanka Vraza. Treći dio. Razlike pjesme*. Zagreb: Brzotiskom Dragutina Albrechta.

- Vraz, Stanko. 1953. *Pjesnička djela I. Dulabije*. Prir. Slavko Ježić. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Tomasović, Mirko. 1988. „Romantičarska obilježja u hrvatskoj preporodnoj književnosti“. *Tradicija i kontekst. Komparatističko-kroatističke teme*. Zagreb: August Cesarec: 75-92.
- Zdziechowski, Marian. 1902. *Odrodzenie Chorwacji w wieku XIX. Iliryzm. Stanko Vraz – Ivan Mažuranić – Piotr Preradović*. Krakow: Drukarnia „Czasu“.
- Živančević, Milorad. 1969. „Prilozi proučavanju hrvatske književnosti XIX stolecā“. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za suvremenu književnost*, 355, 12: 5-[193].
- Živančević, Milorad. 1975. „Ilirizam“. Živančević, Milorad; Frangeš, Ivo: *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 4. Ilirizam. Realizam*. Zagreb: Liber, Mladost: 7-217.

ON STANKO VRAZ'S ROMANTICISM OR ON SEPARATION OF THE INSEPARABLE

Summary

The paper analyses and interprets (auto)biographical representations of Stanko Vraz as an *quintessential Romantic* (A. Barac) on the one hand, and Vraz's poetics, on the other. It is observed that Vraz, in his own literary and non-literary texts, provided some incentives for shaping his figure as an exemplary Romantic poet. This was subsequently taken up and further elaborated by Croatian literary historiography, where he was depicted as a cheerful melancholic, a pessimistic optimist, a realistic dreamer, an impractical yet tireless

and successful agitator, a diligent talent, or a combination of an quintessential poet and a (culturally, but also politically engaged) cultural worker. Presenting him as a complex and contradictory (Romantic) hero – charismatic and well-liked, but at the same time excluded and marginalised; a solitary ascetic and introvert, the genius, with the traits of a dandy and a bohemian; and the first professional Croatian writer and literary critic who relocated literature from the sphere of inspiration and vocation *because of* and *for* which one lives (also) into the sphere of work and occupation *off* which one lives – Croatian literary history is confirmed, according to Jerome J. McGann's theory, as a mechanism for perpetuating and reifying core Romantic (self-)conceptions. Furthermore, the autobiographical and literary-historiographical modes of shaping Vraz's personality and interpreting his work – as well as his literature – provide a productive framework for analysing and interpreting significant features of his literary and cultural activity and the position of his writing within relevant contemporary poetical and political contexts, and within the paradigm of Croatian literary history. The analysis leads to the conclusion that Romanticism is an indisputable fact of Croatian literature and literary culture, but also a discursive construct of these fields and their historiography. Historiography, which adopted the Romantic legacy as part of its (apparently) neutral methodology, using it as a foundation for building its own modern identity.

Keywords: Stanko Vraz, Romanticism, Croatian National Revival, literary history, (anti)modern subject, dandy, bohemian, genius, modernisation, aesthetics, politics